

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертацията на докторантката към катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“ на Философския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“

Надя Димитрова Карачоджукова

на тема:

НОРМАТИВЕН КОНТРОЛ НА ИМЕНАТА В ЕЛЕКТРОННА СРЕДА

от доц. Александра Дипчикова

Настоящата рецензия се предлага на вниманието на научното жури за присъждане на образователната и научната степен „доктор“, утвърдено за защитата на дисертацията от ректора на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ проф. д-р Георги Вълчев № РД-38-605 / 21.10.2024 г.

Общи данни за докторантката

Надя Димитрова Карачоджукова е завършила Държавния библиотекарски институт през 1992 г. и е получила образователната степен „магистър“ в Катедрата по библиотекознание, научна информация и културна политика към Философския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ през 1996 г. Голяма част от професионалната си дейност е прекарала в отдел „Каталогизация“ на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ като библиотекар в отдел „Каталогизация на книги и периодика“, ръководител на направление „Каталогизация“ и на Националния център COBISS. След специализация в Института за информационни науки, Марибор, Словения (2008 – 2009) тя е отговаряла за прилагането на софтуера COBISS3 в българските библиотеки, което включва управление и наблюдение на договорните отношения с членовете на системата COBISS.BG, разработване на свързани с функционирането на системата COBISS нормативни и инструктивни материали, участие в екипа за конверсия на базите на Библиотеката във формат COMARC. Била е ръководител на Комисията по каталогизация в Националната библиотека. От 2022 г. е асистент в катедрата „Библиотекознание, научна информация и културна политика“ на Философския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

Формални изисквания към дисертацията

Общият обем на дисертацията е 215 страници, от които 171 с научен текст, 8 таблици, 33 фигури и 6 приложения. Състои се от съдържание, увод, три основни глави, които са посветени на теоретичните основи и развитието на нормативния контрол, на постиженията в тази област в библиотечно-информационните системи в световен мащаб и на състоянието на проблема в българските библиотеки и заключение. Подразделенията на всяка от главите са свързани с отделни аспекти на тяхното съдържание, но в последователността си и смисловата си връзка предоставят достатъчна изчерпателност. Трите глави завършват с обобщаващи изводи, които са насочени към утвърждаването на посочената в началото на изложението хипотеза. Списъкът на ползваната литература обхваща 230 източника, повечето от които са цитирани в бележките под линия в текста (305). По-голямата част от тези източници е на латиница и само около една четвърт

– на кирилица (предимно на български език). Прави впечатление присъствието в библиографията на основни теоретични публикации и нормативни документи в проблемното поле на дисертацията, което показва сериозното отношение на докторантката към същността на изследваната област. При изготвянето на библиографския списък на ползваната литература докторантката се е придържала стриктно към действащите стандарт и правила за библиографско цитиране. Източниците в електронна форма онлайн са отбелязани като такива и са съпроводени от данни за датата, на която са ползвани. В автореферата са посочени 4 сродни с темата на дисертацията публикации на авторката, представени в български и чуждестранни научни издания. Отделните глави, особено онези от тях, които са посветени на функционалните изисквания към съвременните библиографско-информационни системи и на тяхното прилагане в българските библиотеки са съпроводени от графики, схеми и таблици, които са номерирани по вид и са представени в отделен списък след основния текст на дисертацията (с. 178). Добавен е списък на съкращенията, които са представени в преводната им форма на български език (с. 176).

Актуалност и дисертабилност на темата

Темата на дисертационния труд е достатъчно значима, защото предметът на изследването представлява определен аспект на нормативния контрол, чиято роля е да осигурява последователно, прецизно и ефикасно търсене и извличане на информация от различни дигитални платформи. Стандартизирането на имена, теми и заглавия позволява на ползвателите да откриват всички свързани с определен обект записи и да разграничават сродни обекти, независимо от езика, азбуката или формата, в които са въведени. Механизмите на нормативния контрол увеличават точността на търсенето на информация особено в случаите на агрегиране на съдържание от многобройни източници като осигуряват еднообразие при ползването на различни схеми за метаданни и стандарти за каталогизация. Затова те са основополагащи и за нововъзникващи технологии като машинно самообучение, изкуствен интелект и свързани отворени данни. Като се вземе предвид огромното количество метаданни съдържащи се в локалните и национални библиотечни каталози и международни библиографски информационни бази от данни, които нарастват непрекъснато, може да се твърди с увереност, че теоретичните изследвания и практическата дейност за прилагане на нормативен контрол в тази област е от голямо значение за тяхната бъдеща роля в глобализираната електронна среда. В световен мащаб процесът на развитие на каталогизацията и в частност на прилагането на нормативен контрол в библиографските бази от данни е значително напреднал, а у нас сега започва. Това предполага необходимостта от подобно изследване, което да подпомогне сигурността на бъдещото развитие и избягването на грешки в теоретичния подход и организацията му както в отделните библиотеки и библиотечни системи, така и в национален мащаб.

Структура на дисертацията

При структурирането на изложението на дисертацията е използван традиционния подход - установяване на най-важните характеристики на изследвания обект и основните организационни модели за неговото осъществяване, обзор на литературата и установяване на състоянието и перспективите на развитие на обекта в световен мащаб, изследване на състоянието на обекта в България с особено внимание към разкриване на постиженията и недостатъците при неговата стандартизация и организация. В увода на дисертацията са открити ясно целта, обекта и предмета на изследването, поставени са определен кръг задачи, които то трябва да изпълни и

хипотезата, която трябва да докаже или отхвърли. Посочени са и методите на бъдещото изследване – деск рисърч, документален анализ, сравнителен анализ, емпирично проучване чрез анкета и наблюдение. От изложението в трите последователни глави логично следва изграждането на модел на бъдещото развитие на нормативния контрол в електронната среда на българските библиотечни каталози, в чиято основа е доказаната изследователска хипотеза за необходимостта от система за споделена каталогизация като основа на бъдещото усъвършенстване на нормативния контрол в тях. В заключението не са посочени изрично резултатите от поставените в увода изследователски задачи. Те могат да се проследят чрез посочените след всяка от основните глави изводи, които от своя страна са основа на изведените тенденции в прилагането на нормативен контрол в електронните каталози на българските библиотеки и на открояването на проблемите при това прилагане. Последователното използване на посочената в началото на изследването методология дават основание за увереното твърдение в заключението, че „на основата на анализа на прилагането, проблемите и тенденциите в развитието на нормативния контрол в чуждестранните и българските библиотеки се доказва изследователската хипотеза за безспорните предимства на бъдещото развитие на нормативния контрол в българските библиотечни каталози в рамките на система за споделена каталогизация“ (с. 173).

Оценка на проведеното изследване по същество

Първата част на дисертацията обхваща около 70 страници, голяма част от които са посветени на същността и функциите на нормативния контрол, нормативната дейност и контролните файлове. Основните характеристики на отделните аспекти на нормативния контрол в библиотечните електронните каталози и библиографските информационни системи са посочени изчерпателно. Наложеният от автоматизацията подробен анализ на библиографските и нормативните данни е основа на дефинирането им в светлината на съвременното състояние на теорията и практиката на каталогизацията. Този подход допринася за определяне на обектите на изследването и изясняване на терминологията в тази относително нова област, особено на български език. Авторката се е справила успешно с преодоляването на трудностите в това отношение. След изясняването на теоретичните аспекти на нормативния контрол вниманието логично е насочено към историята и съвременното състояние на стандартизацията на библиографските и контролните записи и взаимодействието между тях в рамките на организационни модели на поддръжка на контролните файлове и библиографските бази от данни. Проследява се развитието на принципите на каталогизацията и произтичащата от тях стандартизация на библиографските и контролните записи в международен план. Разгледани са подробно концептуалните модели на ИФЛА за функционални изисквания към записите. Особено внимание е насочено към правилата за каталогизация с национално и международно прилагане и на свързаните с тях формати за създаване на библиографски и контролни записи. Правят впечатление таблиците за сравнителен анализ на основните блокове на библиографските формати и форматите за нормативни данни MARC 21 и UNIMARC, които свидетелстват за задълбочено познаване на основите на практическата работа в условията на споделена каталогизация. В това отношение би било добре да се добавят и някои особености на формата COMARC, който се прилага при каталогизацията в националната библиотека и заслужава внимание като пример за вариант на основен международен формат съобразен с някои локални особености и изисквания.

Втората част на дисертацията е посветена на практическото прилагане на нормативен контрол в отделни страни с развити системи за библиотечна и библиографска информация. В търсене на материал за доказване на представената в началото изследователска хипотеза докторантката с основание се спира на най-сполучливо разработените системи за споделена каталогизация в Съединените щати, Германия и Източна Европа. Наред с това, насочва специално внимание към състоянието на този проблем в Западните Балкани. Тук от особено значение е подробното представяне на организационния модел на системата COBISS, която се прилага в по-голямата част от тези страни. Макар и това да не е посочено изрично, прави впечатление голямата близост на този успешно действащ модел с неосъществения български проект НАБИМ. Практическият опит на докторантката със системата COBISS, нейното активно участие в технологичния процес на прехвърляне на записи от големи бази от данни, както и доброто познаване на българската библиотечна система са от полза за качеството на анализа. Предимствата на споделената каталогизация за съгласувано прилагане на нормативен контрол са изтъкнати при представянето на седем от най-успешните с международни проекти в тази област (CoBRA+, AUTHOR, LEAF, InterParty, SNAC, VIAF, Wikidata). Подборът на показаните проекти е достатъчно изчерпателен с оглед на поставените пред изследването задачи. Подробното изложение на организационните характеристики на тези начинания позволяват в изводите в края на главата да се изтъкне доказаната приложимост и предимство на споделените усилия в полето на нормативния контрол и да се подчертае ролята националните библиотеки.

Третата част на дисертацията е от най-голямо значение за осъществяване на целта на изследването. Тя съдържа подробно изложение на състоянието на всички представени в първите две глави характерни особености на нормативния контрол в българските библиотеки. На първо място са отразени усилията на библиотеките за въвеждането му при съобразяване с международните стандарти и формати за нормативни данни, както и някои пропуски в това отношение. Докторантката се спира в хронологичен порядък на значимите усилия за нормализиране на каталогизацията през последните десетилетия, които са подчинени на стремежа към осигуряване на съвместимост с международната теория и практика. В това отношение като незначителен пропуск може да се отбележи отсъствието в текста и в списъка на ползваните източници на първите преводи на основните формати за библиографски записи UNIMARC и MARC21, които, макар и публикувани само в електронен формат представляват опит за консолидиране на споделени библиографски бази данни и установяване на терминологично единство в практиката на каталогизацията

(https://www.lib.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=255&Itemid=147 и <http://www.nalis.bg/41141841141b41841e42241542741d418-42142241041d414410420422418>)

Подробно са изследвани обаче в сравнителен план ползваните у нас формати за представяне на контролните данни (COMARC и MARC21), техните различия и възможностите за употребата им в споделена среда. От голямо значение за състоянието на нормативния контрол в електронните каталози на библиотеките в България е проведеното в рамките на изследването анкетно прочуване (Приложение 6) сред специалисти по каталогизация в различни по тип и големина български библиотеки. Ограниченият брой библиотеки, които прилагат нормативен контрол на имената (само 6) свидетелства за голямото изоставане в това отношение. Независимо от това, извършеният допълнителен анализ на данните установява различията в практиките на прилагане и форматите на въвеждане на контролните данни. Тези наблюдения дават основание на докторантката да извлече редица заключения, които водят до формулиране на Модел за

оптимизиране на нормативния контрол на имената в локален и национален план. В съдържанието на този модел са синтезирани изводите от трите основни части на дисертацията и се утвърждава убеждението, че качеството на нормативния контрол на имената в електронните библиотечни каталози е неразривно свързано с изграждането на система за споделена каталогизация.

В заключението, в рамките на три страници, са изложени основните изводи от анализа в отделните глави. Без формална връзка и пряка зависимост, те са насочени към представяне на резултатите от поставените в началото задачи и тяхното тълкуване, подкрепа и доказване на формулираната в началото на изследването работна хипотеза. Връзката между изпълнението на тези конкретни задачи и изводите в заключението не е посочена изрично, макар че тя безспорно съществува. Анализът на зараждането на нормативния контрол и посоката му на развитие на международно и национални нива, както и проучването на прилагането му от българските библиотеки, които работят в електронна среда вече повече от две десетилетия, позволяват да се изведат и формулират в заключението определени тенденции. Посочени са изрично установените в хода на изследването проблеми, които стоят пред българските библиотеки. В светлината на доказаната изследователска хипотеза за необходимостта от създаване на споделена електронна среда за качествено прилагане на нормативен контрол в българските библиотеки са предложени конкретни условия, които ще улеснят нейното оптимизиране. Накрая докторантката изразява категоричното си убеждение, че българските библиотеки изостават в прилагането и поддържането на нормативен контрол в електронните каталози и призовава към „непрекъснато повишаване на квалификацията на библиотечните специалисти, въвеждане и прилагане на най-новите тенденции при изграждането на библиотечните бази данни, развитие и усъвършенстване на инструментариума за обработка на ресурсите в библиотеките, засилена дейност по координация между отделните библиотечни и образователни институции, браншови и неправителствени организации, координиране на усилията и с други организации, извън библиотечните като музеи, архиви, галерии, издателства“. Без да е пряк резултат от отчетените в дисертацията резултати, този призив показва степен на зрялост, която несъмнено се дължи на професионалния опит на докторантката и до голяма степен е резултат и на положените усилия за осъществяване на представеното научно изследване. В по-голямата си част обаче, колкото и актуално и безалтернативно да звучи, той засяга организационни въпроси, проблеми на библиотечно-информационната политика и участието в нея на конкретни институции и организации, което надхвърля целите и задачите на дисертацията

Преценка на публикациите и личния принос на докторанта

Представените за оценка 4 публикации са от периода 2018 – 2024 г. Те са включени в авторитетни професионални списания или сборници с научни трудове. Една от тях е издадена в чужбина. Три от публикациите са свързани пряко с темата на дисертацията, а четвъртата е посветена на неразривно свързаната с нея област на правилата за библиографско описание. Публикациите са самостоятелни, без съавторство и са свидетелство за ангажираността на докторантката с тематиката на изследването и с професионалните проблеми на библиотечно-информационната професия. Натрупаните в течение на работата върху изследването теоретични знания и големият практически опит на докторантката дават основание тя да бъде насърчена за още по-широка публикационна дейност, от която общността на каталогизаторите се нуждае.

Автореферат

В автореферата са отразени съществените моменти от дисертацията, открояна е ясно нейната структура и са изложени приносите за представяне на български език на концепцията за нормативен контрол в електронните каталози, изследване на съвременни проекти за нормативен контрол в международен и интердисциплинарен контекст и сравнителен анализ на двата основно използвани у нас формата за нормативни данни MARC21/A и COMARC. Представени са три научни приноса с теоретико-практичен характер, които са свързани с модели за организация и управление на Национален контролен файл, образец на контролен запис за български колективен орган и сравнителен анализ на електронните каталози на библиотеките, прилагащи нормативен контрол. Авторефератът отговаря изцяло на изискванията за пълнота и компактност.

Заклучение

Приемането на един дисертационен труд за успешен до голяма степен зависи от възможността авторът да докаже, че притежава теоретични знания по специалността и способности за самостоятелни научни изследвания. Представеният труд е резултат на сполучливо изградена структура и правилно подбрани и приложени методи на изследване на един актуален научен проблем. Съпоставянето на получените в рамките на изследването теоретични изводи със състоянието на прилагането на нормативен контрол в електронните каталози на българските библиотеки дава основание да се изведат определени препоръки за развитието на тази дейност в бъдеще. Тези научно-приложни резултати са полезни за развитието на библиотечната система в страната. От формална гледна точка дисертацията съдържа всички атрибути, които се изискват от ЗРАСПБ и Правилника за неговото прилагане.

Като имам предвид изложеното до тук, **предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор” на Надя Димитрова Карачоджукова** по професионалното направление 3.5. Обществени комуникации и информационни науки - Книгознание, библиотекознание и библиография.

10.12.2024

Александра Дипчикова